

RUTGER
BREGMAN

HET WATER KOMT

EEN BRIEF AAN ALLE
NEDERLANDERS

*de
Correspondent*

© 2020 Rutger Bregman

Omslagontwerp: Martijn van Dam

Art direction: Harald Dunnink

Illustratie auteur: Cléa Dieudonné

Illustraties: Stella Grabarić

Redactie: Harminke Medendorp

Eindredactie: Andreas Jonkers

Correctie: Annelieke Tillema

Vormgeving: Frank August

www.decorrespondent.nl

‘Het probleem van Nederlanders is dat ze zichzelf zo wegcijferen, zo bescheiden zijn, dat ze hun eigen geschiedenis niet meer geloven.’

– Johan van Veen (1893-1959)

Beste landgenoot,

Als er nu één verhaal verteld moet worden, dan is dat het verhaal van Johan van Veen. Ingenieur. Vader van het Deltaplan. Een van de grootste Nederlanders aller tijden.

En vrijwel niemand die hem kent.

In het Groningse plaatsje Uithuizermeeden is een klein monument voor hem opgericht. Een grauwe buste die nauwelijks op hem lijkt, tussen een parkeerplaats en een supermarkt ('een van de lelijkste plekken van Nederland', aldus Johans biograaf).

Hij noemde zichzelf 'dr. Cassandra', naar de Griekse prinses die wist dat Troje zou vallen, maar door niemand werd geloofd. Johan van Veen was een ambtenaar bij Rijkswaterstaat en voorspelde de Watersnoodramp van 1953. Niet één keer, maar twintig jaar lang. 'Ja, dit kan in Nederland, want ze begrijpen er niets van', had hij in 1952 nog tegen een journalist van *Elsevier* gezegd. De hoofdredacteur schrapte het interview toen uit het blad. 'Paniekzaaierij', vond hij het.

Het verhaal van Johan is het verhaal van Nederland. Een verhaal van een klein land aan de Noordzee, dat eigenlijk al in de golven zou moeten zijn verdwenen. Een land waar je je kop niet boven het maaiveld uit moet steken, en waar onbeleefdheid tot deugd is verheven. Een land van kleine kruideniers die klagen en zeiken, zeuren en mekkeren, die 'lukt niet', 'mag niet' en 'kan niet' blijven roepen, totdat ze zelf – ineens – het onmogelijke doen.

Maar daar is dan wel eerst een ramp voor nodig.

1

31 januari 1953. Het weerbericht uit De Bilt voorspelt weinig bijzonders: 'Zwaarbewolkt met regen, krachtige, af en toe harde wind tussen zuidwest en zuid.'

Een winters dagje. Lekker binnenblijven dus. Gezinnen in heel Nederland kruipen voor de kachel en stemmen af op *De familie Doorsnee*, het radiohoorspel van Annie M.G. Schmidt. 's Avonds is het ook gezellig in café Honkoop, de dorpskroeg van Nieuwerkerk aan den IJssel. Er wordt gelachen, gedronken en gedanst – totdat iemand de kroeg binnenstormt.

Het water. Het water staat te hoog. Nieuwerkerk ligt achter Schielands Hoge Zeedijk, die al eeuwen de inwoners van de polder beschermt. Die polder ligt bijna 7 meter onder de zeespiegel, en erachter wonen meer dan drie miljoen mensen, van Gouda tot Den Haag, van Rotterdam tot Leiden.

Als deze dijk het begeeft, verdrinkt half Holland.

Burgemeester Jaap Vogelaar laat de noodklokken van Nieuwerkerk luiden. Hij roept de gasten van café Honkoop op zo veel mogelijk zandzakken te halen. Zelf rent hij in het pikkedonker langs de rivier en schreeuwt waar de dijk moet worden verstevigd. Tientallen mannen komen in actie. Maar als ze voelen dat hun laarzen wegzakken, zien dat het water over de rand klotst en beseffen dat de dijk het ieder moment kan begeven, hollen velen weer terug.

Ondertussen blijft het water stijgen. Regen, sneeuw en hagel komen met bakken uit de hemel, en een snoeiharde noordwestenwind stuwt het water op. Op sommige plekken spoelen hele stukken van de binnendijk weg. En dan gebeurt het. Om half zes 's ochtends ziet hulpmachinist H. Kleijbeuker

een stuk dijk instorten van maar liefst 15 meter. Het water buldert de polder in, steil naar beneden. In de richting van de Randstad.¹

*

Op dat moment is schipper Arie Evegroen aan boord van zijn schuit de Twee Gebroeders. Hij heeft die avond aangelegd bij Nieuwerkerk, in de hoop dat zijn schip daar veilig is. Maar ineens verschijnt de burgemeester. Door het kabaal van de storm schreeuwt hij dat Evegroen zijn schip, van 18 meter lang, naar de dijk moet varen om het gat te dichtten.

Evegroen weigert. Hij is doodsbang. Straks duikt hij nog met vaartuig en al de polder in, meters naar beneden. Maar als de burgemeester zijn schip vordert, 'in naam der Koningin', gaat de schipper alsnog overstag.

Het is een wanhopig plan.

'Als je honderd keer zo'n stunt uithaalt met een schip in een dijkgat, gaat het 99 keer mis', zal de ingenieur van het hoogheemraadschap Schieland later zeggen. Maar tijd om te twijfelen is er niet. Evegroen vaart de wilde rivier op en zet zijn schip met de kop dwars op de dijk. Dan begint hij met draaiende schroef naar het gat te zwenken. Als een sluisdeur draait zijn schip ervoor en zuigt het zich – door de enorme stroming – de dijk in. Het is alsof de Twee Gebroeders gemaakt is voor deze actie. Het had geen meter korter moeten zijn.

De schipper kan het zelf ook nauwelijks geloven: het gat in de dijk is gedicht. Zo kan het gebeuren dat Arie Evegroen de geschiedenis ingaat als de 'redder van Holland'. Zelf moet hij niets hebben van die eretitel. 'Mijn schuit was in de buurt', vertelt hij naderhand, 'en niemand anders kon het doen.'²

In de nacht van 1 februari 1953 braken de dijken op meer dan vijfhonderd plaatsen in Nederland. Een gebied van 129.000 hectare overstroomde, waaronder bijna heel Zeeland. Duizenden woningen en boerderijen werden verwoest, 100.000 mensen sloegen op de vlucht en 1.836 Nederlanders kwamen om.³

Maar het had nog veel erger kunnen zijn.

Die eerste dag van februari was het springtij laag, waren de windsnelheden niet uitzonderlijk en stroomde er relatief weinig water door de Rijn en de Maas. ‘Voor die tijd van het jaar had het peil zeker een meter hoger moeten staan’, zei de *Elsevier*-journalist wiens interview met Johan van Veen in 1952 was geschrappt. ‘Als dat zo was geweest, dan was alles verzopen.’⁴ Nu hadden de rivieren een groot deel van het zeewater kunnen opvangen.

Direct na de ramp liet Johan, hoofd van de Studiedienst van Rijkswaterstaat, uitzoeken wat er was gebeurd als schipper Arie Evegroen had gefaald. Het antwoord: dan zou het gat in Schielands Hoge Zeedijk zijn uitgescheurd. Dan had niemand de bres nog kunnen dichten. Na een week zou een groot deel van Zuid-Holland, het laagste deel van Nederland, zijn ondergelopen. Na 26 dagen zou het water de buitenwijken van Amsterdam hebben bereikt.⁵

‘De overstroming, de overstroming! Ik kan nergens anders meer aan denken of iets anders doen’, schreef Johan een paar weken na de ramp aan een Britse vriend. ‘Ik weet hoe dicht heel Holland bij zijn totale ondergang was. Niet een kameel, maar een hele kudde olifanten ging door het oog van de naald. Het is werkelijk ongelooflijk dat centraal Holland nog steeds

bestaat.⁹

- Schielands Hoge Zeedijk
- ✱ Dijkdoorbraak bij Nieuwerkerk a/d IJssel
- Gebied dat overstromd zou zijn

2

Klimaatverandering is een onderwerp dat vaak abstract blijft. Een aarde van 4 graden warmer in 2100, is dat erg? Het klinkt niet heel erg. Een zeespiegel van 3 meter hoger, is dat veel? Het vóélt niet als veel.

Laat ik de dreiging dus wat duidelijker beschrijven.

Het voortbestaan van Nederland staat op het spel.

Er is een kans dat onze kinderen afscheid moeten nemen van steden als Den Haag en Delft, Rotterdam en Amsterdam, Leiden en Haarlem. Eeuwen aan erfgoed, cultuur en geschiedenis zullen dan verloren gaan. Dat zeg ik niet, dat zeggen de wetenschappelijke nazaten van ingenieur Johan van Veen. Wie het werk bestudeert van deze experts hoeft niet lang te zoeken naar één dr. Cassandra. Er is nu een leger aan Cassandra's.

Voor dit verhaal interviewde ik zeven Nederlandse wetenschappers. Zeven experts op het gebied van de zeespiegel.² En ik was verbijsterd over hoe openhartig zij spreken over het scenario waarin we grote delen van Nederland moeten opgeven.

'Als je nu kinderen krijgt', stelt Maarten Kleinhans, hoogleraar fysische geografie aan de Universiteit Utrecht, 'dan heb je het over mensen die mogelijk hun land aan het verliezen zijn. Die straks geen Nederlander meer zijn, omdat er geen Nederland meer is. Dáár hebben we het over.'

Geograaf Kim Cohen, een collega van Kleinhans, vreest hetzelfde. 'Ik denk dat we 2 meter zeespiegelstijging aankunnen in Nederland. Maar als het 3, 4 of 5 meter wordt, dan vraag ik het me af. De maatregelen die we dan zouden moeten nemen, zijn draconisch. Ik denk dat we dan al beginnen met het opgeven van steden.'

Lange tijd werd voor het jaar 2100 een zeespiegelstijging van maximaal 85 centimeter verwacht.⁸ Maar in de afgelopen jaren komen de voorspellingen steeds hoger uit. Rekende het KNMI tien jaar geleden nog in decimeters, nu gaat het over meters. Als de wereld niet snel genoeg de uitstoot van broeikasgassen inperkt, kunnen we in 2100 op een bijna 3 meter hogere zeespiegel uitkomen. Nog een eeuw later kan dat 5 tot 8 meter zijn.⁹

Maarten Kleinhans: 'Ik vind dat heel eng. Ik vind dat echt heel eng. Zonder me met hem te willen meten, voel ik me in Van Veens rol als dr. Cassandra

gedrukt. Ik merk bij veel collega's die in het vak zitten, bijvoorbeeld de ijskaponderzoekers, een soort van moedeloosheid. Wij wetenschappers vertellen al jaren dat dit eraan zit te komen, en nog steeds wil de wereld niet fatsoenlijk luisteren.'

Een van die ijskaponderzoekers is Michiel van den Broeke, hoogleraar polaire meteorologie aan de Universiteit Utrecht. Als ik hem de woorden van Kleinhans voorleg, is het even stil aan de andere kant van de lijn. 'Kijk', begint hij, 'Maarten is een fantastische collega. Maar hij is ook heel uitgesproken. Ik heb voor mezelf besloten dat ik niet meega in het koor van mensen die zeggen: we worden niet gehoord, er gebeurt niets. Je moet de rol van de wetenschap scheiden van die van beleidsmakers.'

In juni 2018 was Van den Broeke de co-auteur van een baanbrekend artikel in het tijdschrift *Nature*, waaruit bleek dat het ijs op de Zuidpool veel sneller smelt dan eerder gedacht. In het afgelopen decennium zelfs drie keer zo snel als daarvoor.¹⁰

Het was slecht nieuws voor Nederland. Smeltend landijs betekent sowieso een hogere zeespiegel, en warmer water zet ook nog eens uit. Bovendien is Nederland éxtra gevoelig voor het smelten van de Zuidpool.

Dat zit zo: de zwaartekracht van de kilometers dikke ijskap trekt gigantische hoeveelheden water aan. Die aantrekkingskracht is zo groot dat het water schuin tegen het ijs staat, als een enorme berg van water. Als de ijskap smelt, neemt de aantrekkingskracht af, zakt het water bij de Zuidpool en wipwapt de zee aan de noordkant van de wereld omhoog.

Bij ons dus.

Van den Broeke benadrukt dat de onzekerheden in de wetenschappelijke modellen groot zijn, vooral als het gaat om de snelheid van de toekomstige zeespiegelstijging. Maar de risico's zijn ook groot. Roderik van de Wal,

hoogleraar Sea Level Change and Coastal Impacts aan de Universiteit Utrecht, maakt zich het meest zorgen over de *'tipping points'* – momenten waarop de gletsjers op de Zuidpool zo instabiel zijn dat er geen houden meer aan is, wat we ook doen. 'We weten niet precies waar deze punten liggen, maar ze zouden al in de komende twintig jaar bereikt kunnen worden.'

Als we zo'n kantelpunt bereiken, zal de zeespiegel meters stijgen. Hoe dan ook. Geograaf Kim Cohen schetste een kaart van ons land in 2300, als we de strijd tegen het water zouden hebben verloren.¹¹

Toen ik deze kaart voor het eerst zag, moest ik denken aan de oude woorden van Johan van Veen: 'Eens zullen we dit land met een zucht van verlichting

aan de golven prijsgeven.’

3

De man die zichzelf dr. Cassandra noemde, was altijd al een einzelgänger.

Als student in Delft wilde Johan geen lid worden van een studentenvereniging. Hij had weinig vrienden en liep rond in ongestreken overhemden en rafelige jasjes. Bij zijn werkgever Rijkswaterstaat liep hij een keer verstrooid binnen, toen een collega riep: ‘Meneer Van Veen, u heeft geen sokken aan!’¹²

Het liefst was Johan in zijn eentje bij het water, op onderzoek uit. ‘Zoeken en meten’ was zijn motto. Voor zijn proefschrift liep hij de hele Engelse kust bij Kent af, en sprak hij met vijftig bewoners (‘havenmeesters, visschers, vuurtorenwachters, ouden van dagen’). Zo kwam hij erachter dat de vuurtoren van South Foreland sinds 1793 maar liefst 10 meter dichterbij de afgrond was komen te staan.¹³

Als hoofd van de Studiedienst van Rijkswaterstaat was Johan altijd aan het werk. ’s Avonds. ’s Nachts. In het weekend. Maar dat wilde niet zeggen dat zijn superieuren blij met hem waren. De stugge Groninger had – zacht uitgedrukt – een probleem met gezag. Tijdens de Duitse bezetting vond Johan het bijvoorbeeld leuk om met zijn kajuitjacht, met knaloranje gordijnen, langs de bezetter heen en weer te varen. Als hij ging lunchen, stalde hij zijn oranje servies breed uit op het dek.¹⁴

Diplomatieke gaven had Johan al helemaal niet. Hij had geen geduld voor mensen die dommer waren dan hij, en dat waren er nogal wat. Tijdens een congres brieste hij eens tegen de directeur-generaal van Rijkswaterstaat:

‘Mijnheer, u begrijpt er zó volledig niets van, dat het mij onmogelijk is u te antwoorden.’¹⁵ In juni 1946 overhandigde Johan nog een dik rapport aan die directeur over de slechte staat van de Zeeuwse dijken. De beste man pakte het zwijgend aan, liep naar de boekenkast, zette het erin, deed de kast op slot, en gaf Johan te kennen dat hij kon inrukken.¹⁶

(In januari 1948 besprak Johan de situatie met zijn huisarts. ‘Ik wilde hem vragen of hij wat vergif aan de directeur-generaal van Rijkswaterstaat kon geven’, schreef hij later in zijn dagboek, ‘want dat zou mij het meest hebben geholpen.’¹⁷) In het buitenland werd Johan steeds bekender. Zijn onderzoeken werden overal gelezen en waterbouwkundigen van over de hele wereld kwamen naar Den Haag voor zijn advies. Maar in eigen land had Johan weinig fans. Hij werd weggezet als paniekzaaiër. Zo schreef de minister van Waterstaat in antwoord op Kamervragen ‘... dat men volstrekt niet ongerust hoeft te zijn over de vraag [...] of men op zekeren dag wakker zou worden en zou moeten ervaren, dat de waterspiegel boven den dijk zou zijn gestegen’.

In werkelijkheid werd de situatie alleen maar ernstiger. Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de toch al krakkemikkige dijken beschadigd door bombardementen van de geallieerden. Her en der werden wel wat herstelwerkzaamheden verricht, maar het waterbeheer bleef versnipperd over 263 instanties. Veel waterschappen hadden te weinig geld en de bureaucratie was gekmakend. Johan maakte een spotdicht op de ambtenarij: *Heer, geef dat wij deze dag tot geen beslissing moge komen, noch dat eenige verantwoordelijkheid ons deel moge zijn, maar dat wij door al ons doen en laten zoo geleid moge worden, dat geheel nieuwe en volkomen onnoodige instanties worden geschapen.*¹⁸